

ภูมิปัญญาและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของสถาปัตยกรรม ในอุตสาหกรรมเกษตรพื้นบ้าน บริเวณลุ่มน้ำเพชรบุรี Intellect and Concepts of Sufficient-economy in Architecture for Agriculture-cottage Industry in Phetchaburi Basin

วันดี พินิจวารสิน¹ เพกา เสนาะเมือง² กัญญาภา อรามรักษ์³ และสภาวิทย์ ต่านธำรงกุล⁴

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Wandee Pinijvarasin¹, Pega Sanounmeung², Kanyapa Aramrak³ and Spawit Danthamrongkul⁴

Faculty of Architecture, Kasetsart University

archwdp@ku.ac.th¹, archpgs@ku.ac.th², mskan23@yahoo.com³, spavit044@yahoo.com⁴

บทคัดย่อ

สถาปัตยกรรมและเครื่องมือเครื่องใช้เพื่อรองรับกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมพื้นบ้านมีพัฒนาการควบคู่กับสังคมเกษตรมาเป็นเวลานาน และมักมีความแตกต่างกันไปตามเงื่อนไขของท้องถิ่น ลุ่มน้ำเพชรบุรีจัดได้ว่าเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางระบบนิเวศน์ ผลผลิตทางการเกษตร และกลุ่มชาติพันธุ์ อันนำมาซึ่งความหลากหลายในการพัฒนารูปแบบของอุตสาหกรรมเกษตรพื้นบ้าน สถาปัตยกรรม และอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบการผลิตต่างๆที่มีความเฉพาะตามไปด้วย อย่างไรก็ตามท่ามกลางสภาวะการเปลี่ยนแปลงทางสภาพแวดล้อม สังคมและเศรษฐกิจชาวบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำเพชรบุรีก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงผลกระทบได้ และอาจทำให้ต้องมีการปรับตัว ทั้งกระบวนการผลิต และสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างที่เกี่ยวข้องอีกด้วย บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอเรื่องราวภูมิปัญญาและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในพัฒนาการของสถาปัตยกรรม เครื่องมือเครื่องใช้ และกิจกรรมการผลิตของผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมเกษตรพื้นบ้าน ที่สัมพันธ์กับระบบนิเวศและปัจจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง บริเวณลุ่มน้ำเพชรบุรี

ข้อมูลที่ใช้ในบทความนี้มาจากการศึกษาในพื้นที่ 3 อำเภอ คือ อำเภอท่ายาง อำเภอบ้านลาด และอำเภอบ้านแหลม โดยมีกรณีศึกษาตามประเภทกิจกรรมทางการเกษตรที่สัมพันธ์กับนิเวศแวดล้อม ได้แก่ นาข้าว นาเกลือ พืชไร่ พืชสวน การประมงทะเลชายฝั่ง และการปศุสัตว์ ข้อมูลที่ได้ถูกวิเคราะห์และอภิปรายผ่านการจัดหมวดหมู่อย่างเป็นระบบและการเทียบวิเคราะห์

จากการศึกษาพบว่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและเครื่องมือเครื่องใช้อันเกี่ยวเนื่องกับอุตสาหกรรมเกษตรมีความหลากหลายและสอดคล้องไปกับกิจกรรมการผลิตที่สัมพันธ์กับระบบนิเวศลุ่มน้ำเพชรบุรี บางส่วนมีแนวโน้มที่กำลังจะสูญหายไปในอนาคต และบางส่วนมี

พัฒนาการอย่างต่อเนื่องโดยมักมีการใช้วัสดุสมัยใหม่หรืออุปกรณ์และเครื่องมือประกอบการผลิตที่มีเทคโนโลยีขั้นสูงมากขึ้น ซึ่งการพัฒนาการต่างๆ มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของท้องถิ่นอีกด้วย

ถึงแม้ว่าการพัฒนาของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเพื่อตอบสนองการผลิตของอุตสาหกรรมเกษตรพื้นบ้านในภาพรวมจะมีแนวโน้มความสัมพันธ์ที่ห่างเหินจากแม่น้ำเพชรบุรี จากการวิเคราะห์พบว่าสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างพื้นถิ่นในพื้นที่ศึกษาสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงใน 2 แง่มุม คือ 1) สถาปัตยกรรมโรงเรือนและอุปกรณ์การผลิตที่สะท้อนให้เห็นถึงข้อคิดในการประหยัดพลังงาน สุนทรียภาพแห่งการผสมผสานของหลายประโยชน์ใช้สอย และโครงสร้างอาคารที่ให้ผลประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ และ 2) วิธีการดำเนินกิจการที่มีทั้งด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ด้านการสร้างการผลิตที่หลากหลาย และด้านการสร้างระบบพึ่งพาและรวมกลุ่มการผลิตของชุมชน ทั้งนี้เพื่อเป็นภูมิคุ้มกันให้ตนเองท่ามกลางสภาวะทางสังคมและเศรษฐกิจที่ผันแปรอย่างต่อเนื่อง

คำสำคัญ: สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น อุตสาหกรรมพื้นบ้าน ภูมิปัญญา เศรษฐกิจพอเพียง นิเวศวัฒนธรรม

Abstract

Vernacular architecture and tools for cottage industry have long been developed in agriculture society. They are different from place to place in accordance with the conditions of a particular locality. Phetchaburi basin contains a variety of ecological systems, agricultural products and ethnic groups, thus bringing about various types of agriculture-cottage industry. Various types of architecture and tools for those production activities are needed. However, with changing conditions of the environment, social and economic, the residents along Phetchaburi basin cannot avoid those changes, and perhaps must adjust the ways to produce their agricultural products, building, and tools accordingly. This paper aims to explore intellect and concepts of sufficient economic in the development of architecture, tools, and production activities of the residents in the agriculture-cottage industry in Phetchaburi basin.

The study was conducted by examining vernacular architecture for agriculture-cottage industry in the districts of Ta-Yang, Ban-Lad and Ban-Lham. Case studies were selected in accordance with agricultural activities and ecology, which were agricultural fields, salt fields, farm and garden plants, coastal fishery, and livestock. The data obtained were analyzed and discussed by systemic taxonomy and cross-case analysis.

The study reveals that vernacular architecture and tools for agriculture-cottage industry along Phetchaburi basin were various and appeared in accordance with production activities and its ecology. Some of them seemed to be disappearing. Some were developed, and often founded with the use of modern machines and high technology. This, somehow, has influenced changes to the locality identity.

Even though the development of architecture for agriculture-cottage industry seemed generally to eliminate its relationship with Phetchaburi River, they reflected on local intellect and ideas on sufficient economic in two aspects. First, buildings and tools suggested an approach for energy conservation, aesthetics of mixed uses, and the building structure providing benefits to the owner. Second, the activities in agriculture-cottage industry of the local residents suggested

their ways to conserve the natural resources, their creations to operate various production activities at the same time, and their mutual dependence on each other within the community. Also, community cooperation became an important approach to protect their agriculture-cottage industry within changing conditions of social and economic.

Keywords vernacular architecture, cottage industry, local wisdom, sufficient economy, cultural ecology

ความนำ

อุตสาหกรรมเกษตรพื้นบ้านเป็นการทำเพื่อให้ได้มาซึ่งผลผลิตทางการเกษตร และมักเป็นการผลิตเพื่อใช้สอยในครัวเรือนและที่เหลือจึงนำไปแลกเปลี่ยนกับผู้ผลิตรายอื่นที่มีผลผลิตแตกต่างกันออกไปหรือนำไปขาย การผลิตมักเป็นการใช้ช่างฝีมือ ที่เกี่ยวเนื่องกับกิจกรรมทางการเกษตรและมักอยู่ในพื้นที่ชนบท (ลิขิต ธีรเวคิน 2529) กระบวนการและผลผลิตของอุตสาหกรรมพื้นบ้านมีความแตกต่างกันไปในแต่ละท้องที่ ตามลักษณะภูมิประเทศ ทรัพยากร สังคมวัฒนธรรม และความชำนาญในด้านต่างๆ ของชุมชนนั้นๆ

ผลผลิตจากอุตสาหกรรมเกษตรพื้นบ้านมีหลากหลายประเภท และมีความเกี่ยวเนื่องกับการประดิษฐ์คิดค้นอุปกรณ์ เครื่องมือ การสร้างสรรค์อาคาร โรงเรือน และการจัดภูมิทัศน์เพื่อตอบสนองกระบวนการผลิต สถาปัตยกรรมโรงเรือน พื้นที่และเครื่องมือที่ใช้ประกอบกระบวนการผลิตอุตสาหกรรมพื้นบ้านเหล่านี้เป็นสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างที่มักมีรูปแบบที่แตกต่างกันออกไปตามประเภทการใช้งานและตามเงื่อนไขของแต่ละท้องถิ่น

กระบวนการผลิตและสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างเพื่อประกอบการผลิตของอุตสาหกรรมพื้นบ้านมิได้หยุดนิ่ง หากแต่มีพัฒนาการที่สอดคล้องตามเงื่อนไขของสภาพแวดล้อม ทรัพยากร สังคมและวัฒนธรรม และสภาพเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป ในอดีตพัฒนาการของอุตสาหกรรมพื้นบ้าน ทั้งกระบวนการผลิตและสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างเพื่อประกอบการผลิตแสดงออกให้เห็นถึงภูมิปัญญาการใช้ทรัพยากรและการอยู่อย่างสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น อันเป็นมูลฐานความรู้ทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่สำคัญด้านหนึ่ง อย่างไรก็ตามการพัฒนาของระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ที่มาพร้อมกับการใช้เทคโนโลยีอันทันสมัยและแพร่กระจายออกสู่หลายพื้นที่ที่มีผลกระทบอย่างมากต่อการดำรงอยู่ของอุตสาหกรรมพื้นบ้านของหลายชุมชนในปัจจุบัน

ลุ่มน้ำเพชรบุรีนับได้ว่าเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางระบบนิเวศตั้งแต่ภูเขา พื้นที่ราบลุ่ม และพื้นที่ชายฝั่งทะเล นอกจากนี้ยังมีผลิตผลทางการเกษตรและกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลายอีกด้วย ความหลากหลายเหล่านี้นำมาซึ่งการพัฒนาอุตสาหกรรมเกษตรพื้นบ้านในหลายรูปแบบ อุตสาหกรรมเกษตรพื้นบ้านเหล่านี้มีการสร้างสถาปัตยกรรม เครื่องมือและอุปกรณ์ต่างๆ ประกอบกระบวนการผลิตและมีลักษณะเฉพาะของแต่ละชุมชน อย่างไรก็ตามในสภาวะการณ์เปลี่ยนแปลงทางสภาพแวดล้อม สังคมและเศรษฐกิจที่ดูประหนึ่งจะมีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะวิกฤตการณ์ด้านเศรษฐกิจ การรुकืบของโรงงานอุตสาหกรรม การพัฒนาทางเทคโนโลยีและการพัฒนาระบบสาธารณสุขโรคต่างๆ ทำให้หลายกิจการในพื้นที่บริเวณลุ่มน้ำเพชรบุรีไม่สามารถหลีกเลี่ยงผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงได้ และอาจทำให้ต้องมีการปรับตัวทั้งกระบวนการผลิตและรูปแบบของสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับกระบวนการผลิต

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอเรื่องราวภูมิปัญญาและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ในพัฒนาการของสถาปัตยกรรม เครื่องมือเครื่องใช้ และกิจกรรมการผลิตในอุตสาหกรรมเกษตร พื้นบ้าน ที่สัมพันธ์กับระบบนิเวศและปัจจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องบริเวณลุ่มน้ำเพชรบุรี ข้อมูลที่ใช้ในบทความนี้มาจากโครงการวิจัยภูมิปัญญาและพัฒนาการของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอันเกี่ยวเนื่องกับอุตสาหกรรมเกษตรพื้นบ้านและเศรษฐกิจพอเพียง บริเวณลุ่มน้ำเพชรบุรี ซึ่งเป็นโครงการวิจัยในกลุ่มวิจัยโครงการ เรื่อง “การศึกษาเพื่ออนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างลุ่มน้ำเพชรบุรี” ข้อมูลของบทความมาจากการศึกษาภาคสนามในช่วงระหว่างเดือนตุลาคม 2550-พฤษภาคม 2551 ในพื้นที่ 3 อำเภอ ได้แก่ อำเภอบ้านลาด และอำเภอบ้านแหลม โดยมีการเลือกกรณีศึกษาจำแนกตามประเภทของอุตสาหกรรมเกษตรพื้นบ้าน ได้แก่ การทำนา (นาข้าวและนาเกลือ) การทำพืชสวน-พืชไร่ การประมงชายฝั่งทะเล และกิจการอื่นๆที่เกี่ยวข้อง กรณีศึกษาครอบคลุมกิจกรรมการผลิตในรูปแบบดั้งเดิมไปจนกระทั่งการแปรรูปผลผลิตในแต่ละประเภท และเก็บข้อมูลโดยวิธีการสังเกตทางสถาปัตยกรรมและการสัมภาษณ์เจ้าของกิจการ ผู้นำชุมชน และผู้ที่ดำเนินงานด้านการบริหารต่อกิจกรรมอุตสาหกรรมพื้นบ้านในประเภทนั้นๆ เนื่องจากกรณีศึกษาซึ่งมีทั้งหมด 27 กรณีศึกษามีความแตกต่างกันในประเภทของการผลิต การวิเคราะห์ข้อมูลจึงเป็นการแจกแจงและการวิเคราะห์เนื้อหาแยกตามแต่ละประเภทกิจกรรมการผลิตของกรณีศึกษาและการเทียบวิเคราะห์ (Cross-case analysis) ในภาพรวม

บทความนี้เริ่มต้นด้วยการนำเสนอข้อมูลเบื้องต้นของแม่น้ำเพชรบุรีและอุตสาหกรรมเกษตรพื้นบ้าน จากนั้นจึงเป็นการนำเสนอลักษณะสถาปัตยกรรมอันเกี่ยวเนื่องกับอุตสาหกรรมเกษตรพื้นบ้านและความสัมพันธ์ของสถาปัตยกรรมเหล่านี้กับนิเวศลุ่มน้ำเพชรบุรี สุดท้ายจึงเป็นการแสดงเรื่องราวภูมิปัญญาและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในอุตสาหกรรมเกษตรพื้นบ้าน บริเวณลุ่มน้ำเพชรบุรี

แม่น้ำเพชรบุรีและอุตสาหกรรมเกษตรพื้นบ้าน

จังหวัดเพชรบุรีตั้งอยู่ในพื้นที่ภาคกลางและเป็นจังหวัดที่มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชี้ให้เห็นว่าบริเวณเมืองโบราณของจังหวัดมีอายุตั้งแต่ในราวสมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 11-16) ขอบเขตธรณีสัณฐานของจังหวัดมีการเปลี่ยนแปลงและมีหลักฐานการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ (นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว 2550) เพชรบุรีนับได้ว่าเป็นจังหวัดที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ เนื่องจากตั้งอยู่ในแนวเทือกเขาตะนาวศรี มีอุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าที่ยังคงมีความอุดมสมบูรณ์แห่งหนึ่งของประเทศไทยและยังทำให้เกิดแม่น้ำเพชรบุรีซึ่งเป็นสายน้ำที่ผ่านจังหวัดเพชรบุรีเพียงจังหวัดเดียว

แม่น้ำเพชรบุรีมีต้นน้ำจากผืนป่าใหญ่ผ่านที่ราบ และมีปลายน้ำที่เชื่อมต่อกับทะเลอ่าวไทยที่อำเภอบ้านแหลม แม่น้ำสายนี้ทำให้จังหวัดเพชรบุรีมีระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์และหลากหลาย กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (2546) ได้ทำการแบ่งสภาพภูมิศาสตร์ของแม่น้ำเพชรบุรีออกได้เป็น 3 ส่วน คือ เขตต้นน้ำ เขตลุ่มน้ำตอนกลาง และเขตลุ่มน้ำตอนล่าง (ภาพที่ 1)

ภาพที่ 1 แผนที่แสดงแม่น้ำเพชรบุรี
ที่มา กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม
กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อม

เขตต้นน้ำ ประกอบด้วย เขตต้นน้ำตอนบนและเขตต้นน้ำตอนล่าง เขตต้นน้ำตอนบนส่วนมากเป็นพื้นที่ป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ พื้นที่เต็มไปด้วยแก่งและผาชัน ส่วนเขตต้นน้ำตอนล่างส่วนใหญ่เป็นป่าที่ถูกทำลายหมดสภาพแล้วและมีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมากขึ้น ประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพหลักด้วยการทำไร่และอาชีพรองคือการล่าสัตว์

เขตลุ่มน้ำตอนกลางเป็นบริเวณใต้เขื่อนแก่งกระจานถึงเขื่อนเพชรบุรี ส่วนเขตลุ่มน้ำตอนล่างนับจากบริเวณใต้เขื่อนเพชรบุรีลงมาถึงทะเลอ่าวไทยสิ้นสุดที่อำเภอบ้านแหลม พื้นที่สองฟากลำน้ำเพชรบุรีของทั้ง 2 เขตลุ่มน้ำนี้ ประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา ปลูกพืชไร่ และทำสวนผลไม้ เช่น มะนาว กัลยัม ชมพู เป็นต้น ยกเว้นพื้นที่สองฟากลำน้ำบริเวณอำเภอบ้านแหลม ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เชื่อมต่อกับทะเลอ่าวไทย ประชาชนในแถบพื้นที่นี้ประกอบอาชีพประมงเป็นหลัก

สายน้ำเพชรบุรีเป็นทรัพยากรทางธรรมชาติที่สำคัญของจังหวัด ที่ทำให้เกิดระบบนิเวศที่มีความอุดมสมบูรณ์และหลากหลาย และเป็นเสมือนที่ส่งสมวัฒนธรรมและรากฐานทางเศรษฐกิจของชุมชนโดยรอบบริเวณ โดยเฉพาะการมีอุตสาหกรรมเกษตรพื้นบ้านที่มีรูปแบบแปรผันไปตาม

ระบบนิเวศลุ่มน้ำ จังหวัดจันทบุรีมีชื่อเสียงของชมพู่ร้อย น้ำตาลที่หวานหอม และเป็นแหล่งผลิตเกลือทะเล เลี้ยงหอยแครงและหอยแมลงภู่ที่สำคัญ อย่างไรก็ตามเนื่องจากการมีชุมชนอยู่อาศัยที่ขยายตัวอย่างรวดเร็ว รวมถึงมีการจัดตั้งโรงงานอุตสาหกรรมเป็นจำนวนมากขึ้นในแถบบริเวณลุ่มน้ำเพชรบุรี จึงทำให้เกิดความต้องการใช้น้ำเพิ่มมากขึ้น เกิดขยะ สิ่งปฏิกูล และเกิดมลพิษต่อคุณภาพของน้ำ ซึ่งในปัจจุบันหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและประชาชนในจังหวัดได้ตระหนักถึงคุณค่าความสำคัญของแม่น้ำสายนี้ และมีการจัดตั้งกลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะกลุ่มคนรักเมืองเพชร และการจัดทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อการแก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมทางระบบนิเวศของแม่น้ำเพชรบุรี

ลักษณะของสถาปัตยกรรมอันเกี่ยวเนื่องกับอุตสาหกรรมการเกษตรพื้นบ้าน บริเวณลุ่มน้ำเพชรบุรี สถาปัตยกรรมอันเกี่ยวเนื่องกับอุตสาหกรรมการเกษตรพื้นบ้าน บริเวณลุ่มน้ำเพชรบุรี ที่ทำการศึกษามีดังนี้

1. ประเภทการทำนาข้าว ได้แก่ โรงเรือนในการเก็บข้าว โรงสีทั้งโรงสีชุมชน โรงสีขนาดเล็ก และโรงทำขนมจีน
2. ประเภทการทำนาเกลือ ได้แก่ โรงโม่เกลือ และโรงเรือนในการทำเกลือสมุนไพร
3. ประเภทการทำพืชสวน-พืชไร่ ได้แก่ โรงเรือนที่เกี่ยวข้องเนื่องในกิจการไร่สับปะรด สวนกล้วย และสวนมะนาว โรงเรือนในการทำน้ำตาลโตนดและน้ำตาลมะพร้าว และโรงเรือนในการแปรรูปผลผลิต ซึ่งประกอบด้วย การทำไวน์ผลไม้ การทำน้ำพริก และการทำมะนาวแปรรูป
4. ประเภทประมงชายฝั่งทะเล ได้แก่ เครื่องมือในการเก็บหอยแครง โครงสร้างในการเพาะเลี้ยงหอยแมลงภู่และหอยนางรม ใเป้ในการดักจับปลา และโรงเรือนในการทำปลา กะปิ และปลาหมึกแห้ง
5. ประเภทกิจกรรมการผลิตที่เกี่ยวข้องอื่นๆ ได้แก่ โรงเรือนในการเลี้ยงปลุสสัตว์ (วัว แพะ แกะ เป็ด ไก่ และสุกร) และโรงเรือนในการทำถ่าน

จากกรณีศึกษาเหล่านี้พบว่ากิจการอุตสาหกรรมเกษตรพื้นบ้าน บริเวณลุ่มน้ำเพชรบุรี มีทั้งที่เป็นการผลิตจากธรรมชาติโดยตรง การเพาะปลูกหรือเพาะเลี้ยงให้เกิดผลผลิต และการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรเพื่อเพิ่มความหลากหลายของสินค้าและยืดอายุในการเก็บรักษาของผลผลิต กิจการที่หลากหลายเหล่านี้มีการสร้างสถาปัตยกรรมและอุปกรณ์เพื่อรองรับกิจกรรมการผลิตที่ต่างลักษณะและแตกต่างกันไปในแต่ละท้องที่ สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างประกอบกิจกรรมการผลิตมีทั้งที่มีความชัดเจนในการปรากฏเป็นรูปลักษณะของโรงเรือน และบางกิจการปรากฏเป็นเพียงโครงสร้างหรือเป็นเพียงอุปกรณ์ประกอบการผลิตเท่านั้น จากกรณีศึกษาทั้งหมดสามารถจำแนกประเภทสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างในอุตสาหกรรมเกษตรพื้นบ้าน บริเวณลุ่มน้ำเพชรบุรี ได้ออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆ คือ โรงเรือนและ/หรือพื้นที่สำหรับการผลิตในรูปแบบดั้งเดิม โรงเรือนที่มีการประยุกต์จากบ้านพักอาศัย และโรงเรือนที่ถูกสร้างขึ้นในลักษณะอาคารสมัยใหม่

โรงเรือนและ/หรือพื้นที่สำหรับกิจกรรมการผลิตในรูปแบบดั้งเดิม

สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างในกลุ่มนี้มีทั้งที่ปรากฏเป็นอาคารและที่ปรากฏเพียงการปิดล้อมพื้นที่เพื่อการประกอบกิจกรรมการผลิต โรงเรือนและ/หรือพื้นที่สำหรับประกอบกิจกรรมการผลิตนี้มีความต่อเนื่องของรูปแบบมาจากในอดีต และพบการใช้เครื่องมือในลักษณะดั้งเดิมด้วย โรงเรือนและ/หรือพื้นที่ในรูปแบบดั้งเดิมนี้สามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. พื้นที่และอุปกรณ์ประกอบการผลิตที่ไม่ปรากฏรูปแบบโรงเรือนหรืออาคารที่ชัดเจน ส่วนใหญ่พบในอุตสาหกรรมด้านการประมงชายฝั่งทะเล ณ อำเภอบ้านแหลม (ภาพที่ 2) เช่น พื้นที่ในการทำกะปิตามบ้านเรือนซึ่งต้องการพื้นที่ในการตากกะปิ โครงสร้างในการเพาะเลี้ยงหอยแมลงภู่และหอยนางรม โปะะในการดักจับปลา และกระดานถีบหอย เป็นต้น

ภาพที่ 2 พื้นที่และอุปกรณ์ประกอบการผลิตที่ไม่ปรากฏรูปแบบโรงเรือนที่ชัดเจน
1 พื้นที่ในการตากกะปิ
2 กระดานถีบหอย
3-4 โครงสร้างในการเพาะเลี้ยงหอยแมลงภู่และหอยนางรม
5 โปะะในการดักจับปลา

2. โรงเรือนในลักษณะพื้นถิ่น โรงเรือนประเภทนี้มักพบในลักษณะของการปิดล้อมที่ว่างให้เห็นเป็นลักษณะอาคาร อาคารเหล่านี้มักมีการใช้วัสดุที่เป็นธรรมชาติ มีความเรียบง่ายและกลมกลืนไปกับสภาพแวดล้อม โรงเรือนในลักษณะนี้มีรูปแบบที่หลากหลาย (ภาพที่ 3) ที่มีทั้งการปิดล้อมแบบเบาบาง ประหนึ่งเป็นเพียงโครงสร้างชั่วคราว จนกระทั่งเป็นโรงเรือนที่มีการปิดล้อมมากขึ้น โดยลักษณะของโรงเรือนจะมีความสอดคล้องไปกับอุปกรณ์ที่ใช้ โรงเรือนประเภทนี้ได้แก่ โรงในการพักพิงผลทางการเกษตรประเภทผักและผลไม้ตามจุดรับหรือจุดพักต่างๆ โรงเรือนเคียวน้ำตาลโดนด โรงเรือนทำน้ำตาลมะพร้าว โรงเรือนสำหรับเลี้ยงปลุ่สัตว์ โรงสีชุมชนและโรงสีขนาดเล็ก กระเตงเฝ้าหอย โรงเรือนกะล่อมข้าว ยุ้ง/ฉางข้าว และฉางเกลือ เป็นต้น

1

2

3

4

5

6

ภาพที่ 3 ตัวอย่างโรงเรือนในลักษณะพื้นดิน

1 โรงเรือนเคี้ยวน้ำตาลโตนด ณ อ.บ้านลาด

2 โรงเรือนเลี้ยงแพะ ณ อ.ท่ายาง

3 โรงเรือนขนาดเล็ก ณ อ.ท่ายาง

4 กระตั้งเฝ้ายอย ณ อ.บ้านแหลม

5 โรงเรือนกะลอมข้าว ณ อ.บ้านลาด

6 ฉางเกลือ ณ อ.บ้านแหลม

โรงเรือนในลักษณะพื้นดินเหล่านี้มักใช้รองรับกิจกรรมการผลิตระดับครัวเรือนที่มีความต่อเนื่องมาตั้งแต่ในอดีต และไม่มีการขยายขนาดการผลิตมากนัก การผลิตเป็นไปตามฤดูกาลของผลผลิตเกษตรกรรมหรือรอบการผลิตของแต่ละวัฒนธรรมชุมชน การผลิตโดยมากเป็นเพียงเพื่อการบริโภคและจัดจำหน่ายเฉพาะในละแวกชุมชน หรือตามผู้สั่งซื้อ (Orders) โรงเรือนเหล่านี้เมื่อไม่มีการผลิตจะถูกทิ้งร้างไว้ และเมื่อถึงรอบการผลิตใหม่จะถูกทำการซ่อมแซมขึ้นมาใหม่ อย่างไรก็ตามโรงเรือนในลักษณะพื้นดินนี้ในบางกิจกรรมมีแนวโน้มที่จะหายไปในอนาคต เนื่องจากขาดผู้สืบสานและความนิยมของสังคมต่อสินค้าลดลง เช่น โรงเรือนในการทำน้ำตาลโตนด ในบ้านละหานใหญ่ ตำบลตำหรุ อำเภอบ้านลาด เป็นต้น

โรงเรือนที่ประยุกต์จากบ้านพักอาศัย

โรงเรือนที่ประยุกต์การใช้พื้นที่จากบ้านพักอาศัยเพื่อใช้เป็นพื้นที่ในการประกอบการผลิต โดยมากพบในกิจกรรมการแปรรูปผลผลิตที่ได้จากการเก็บเกี่ยวทั้งจากธรรมชาติและที่เพาะปลูกขึ้น ได้แก่ โรงเรือนในการอบปลาหมึกหรือทำปลาหมึกแห้งที่เป็นกิจการระดับครัวเรือน ณ ตำบลบ้านแหลม อำเภอบ้านแหลม มีระบบการผลิตและการใช้อุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ในรูปแบบดั้งเดิมที่ต่อเนื่องจากในอดีต โรงเรือนเพื่อการผลิตไวน์ผลไม้ของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรศรีชุมแสง ที่ตำบลท่าไม้รวก อำเภอท่ายาง และโรงเรือนสำหรับการผลิตเกลือแปรรูปของกลุ่มอาชีพเกลือทะเลกังหันทอง ที่ตำบลวังแก้ว อำเภอบ้านแหลม โรงเรือนในสองกรณีหลังเป็นกิจการที่เกิดจากการรวมกลุ่มสมาชิกในชุมชนเพื่อการประกอบการผลิตสินค้าเกษตรแปรรูปที่แตกต่างจากในอดีต ซึ่งมีความซับซ้อนในการผลิตและมีการใช้เครื่องมือที่มีเทคโนโลยีสมัยใหม่

โรงเรือนที่ถูกสร้างขึ้นในลักษณะอาคารสมัยใหม่

โรงเรือนที่ถูกสร้างขึ้นในลักษณะอาคารสมัยใหม่สามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. โรงเรือนที่สะท้อนให้เห็นแนวคิดสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น มักเป็นโรงเรือนประกอบการผลิตที่มีพัฒนาการต่อเนื่องมาตั้งแต่ในอดีต โรงเรือนมักมีขนาดใหญ่ มีลักษณะเรียบง่าย มีรูปร่างมีการจัดภูมิทัศน์ที่สอดคล้องไปกับกระบวนการผลิต และกลมกลืนไปกับสภาพแวดล้อมและบริบท โรงเรือนที่ถูกสร้างขึ้นโดยสะท้อนแนวคิดสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมักมีพัฒนาการใช้วัสดุและการใช้เครื่องมือสมัยใหม่ร่วมด้วย (ภาพที่ 4) โรงเรือนเหล่านี้ได้แก่ โรงเรือนทำขนมจีนในตำบลตำหรุ อำเภอบ้านลาด โรงเรือนทำน้ำตาลมะพร้าวบางแห่งที่ตำบลบางครก โรงเรือนทำกะปิที่ตำบลบางขุนไทร และโรงเรือนทำน้ำปลา และโรงงานทำปลาหมึกตากแห้งที่ตำบลบ้านแหลม อำเภอบ้านแหลม เป็นต้น โรงเรือนเหล่านี้มักเป็นกิจการระดับครัวเรือน บางกิจการมีแนวโน้มในการพัฒนาตัวเองให้ดำรงอยู่ได้ แต่ในบางกิจการมีแนวโน้มที่จะยกเลิกไปเนื่องจากขาดผู้สืบสาน รวมถึงปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรในการผลิต โดยเฉพาะโรงงานทำน้ำปลา ณ ตำบลบ้านแหลม อำเภอบ้านแหลม

ภาพที่ 4 ตัวอย่างโรงเรือนที่สะท้อนแนวคิดสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

- 1 โรงเรือนเคี่ยวน้ำตาลมะพร้าว
- 2 โรงเรือนทำน้ำปลา
- 3 โรงทำปลาหมึกตากแห้ง

2. โรงเรือนที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ในรูปแบบที่พบเห็นได้ทั่วไป โรงเรือนเหล่านี้ส่วนมากก่อตั้งขึ้นภายหลังจากชุมชนประสบปัญหาจากสภาวะเศรษฐกิจ ผลผลิตมีราคาตกต่ำอย่างมาก โดยเฉพาะในปี พ.ศ.2540 จึงทำให้เกิดการรวมกลุ่มของชาวบ้านซึ่งโดยมากเป็นกลุ่มสตรีแม่บ้านและได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ โดยเฉพาะกรมส่งเสริมการเกษตร โรงเรือนประเภทนี้มีลักษณะเป็นอาคารขนาดใหญ่ เป็นโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก มีความมั่นคงแข็งแรง อาคารมักตั้งบนพื้นที่ที่เป็นสาธารณะประโยชน์ของชุมชน และใช้เพื่อประกอบการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรของชุมชน ส่วนใหญ่เป็นการผลิตในวิธีใหม่และใช้อุปกรณ์ที่มีเทคโนโลยีอันทันสมัย โรงเรือนเหล่านี้มักมีความโดดเด่นจากบริบทรอบข้าง ได้แก่ โรงเรือนทำมะนาวแปรรูป และทำข้าวเกรียบชะอม ณ ตำบลท่าคอย อำเภอท่ายาง โดยกลุ่มสตรีสหกรณ์เครดิตยูเนียน ทำขามสามัคคีและกลุ่มแม่บ้านเกษตรโพธิ์ทองพัฒนา และโรงเรือนในการทำน้ำพริก ณ ตำบลตำหรุ อำเภอบ้านลาด โดยกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรละหานใหญ่สามัคคี

ความสัมพันธ์ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอันเกี่ยวเนื่องกับอุตสาหกรรมการเกษตรกับนิเวศ ลุ่มน้ำเพชรบุรี

พัฒนาการของสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างอันเกี่ยวเนื่องกับอุตสาหกรรมการเกษตรพื้นบ้าน มีความสัมพันธ์ต่อนิเวศลุ่มน้ำเพชรบุรี บริเวณลุ่มน้ำเพชรบุรีตอนกลางและตอนล่างโดยมากจะพบการสร้างโรงเรือนเพื่อตอบสนองกิจกรรมการปลูกพืชสวน-พืชไร่ (ประเภทกล้วย มะนาวและ ชมพู) การทำนา และการทำสวนตาล ส่วนบริเวณลุ่มน้ำเพชรบุรีตอนล่างบริเวณรอยต่อชายฝั่ง ทะเลนั้นส่วนมากพบสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการทำประมงชายฝั่งทะเล นอกจากนี้จากการ ศึกษากิจกรรมการผลิตประเภทการเลี้ยงปศุสัตว์มักพบการกระจายตัวไปตามสภาพแวดล้อมต่างๆ ลักษณะทางสถาปัตยกรรม โดยเฉพาะประเภทโรงเรือนและ/หรือพื้นที่สำหรับกิจกรรมการผลิตในรูปแบบดั้งเดิมมีความสอดคล้องไปกับกิจกรรมการผลิตและมีความต่อเนื่องกับระบบนิเวศของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งเห็นได้ชัดจากความแตกต่างของโรงเรือนเลี้ยงแพะในตำบลวังขุนด่าน อำเภอท่ายางและตำบลท่าแร่ อำเภอบ้านแหลม (ภาพที่ 5) ถึงแม้ว่าแพะจะเป็นสัตว์ที่เลี้ยงง่ายสามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมได้ดี ความทนต่อสภาพอากาศแล้งและร้อนได้ดี แต่จะไม่สามารถทนกับสภาพแวดล้อม ที่มีน้ำท่วมถึง¹ โรงเรือนในตำบลวังขุนด่าน อำเภอท่ายาง จึงต้องมีการยกพื้นสูงเนื่องจากเป็น พื้นที่น้ำท่วมถึง ในขณะที่โรงเรือนเลี้ยงแพะในตำบลท่าแร่ อำเภอบ้านแหลม แม้ว่าจะเป็นการ ใช้โครงสร้างเดิมของโรงเรือนเลี้ยงไก่ แต่เนื่องจากสภาพแวดล้อมไม่ได้รับผลกระทบจากปัญหาน้ำท่วม จึงยังคงใช้โรงเรือนเดิมที่มาจากการเลี้ยงสัตว์ปีกที่อยู่ติดดินได้

ภาพที่ 5 โรงเรือนในลักษณะพื้นถิ่น
1 โรงเรือนเลี้ยงแพะใน ต.วังขุนด่าน
อ.ท่ายาง
2 โรงเรือนเลี้ยงแพะ-แกะ ใน ต.ท่าแร่
อ.บ้านแหลม

ในอดีตการผลิตสินค้าทางการเกษตรทุกประเภทมีการใช้ประโยชน์จากแม่น้ำเพชรบุรี ในปัจจุบันเนื่องจากการพัฒนาด้านระบบสาธารณสุข-สาธารณสุขการ ทำให้หลายกิจกรรมการผลิตมีความห่างเหินจากการใช้น้ำหรือวิธีการผลิตที่สัมพันธ์กับแม่น้ำเพชรบุรี อย่างไรก็ตามจากการศึกษายังคงพบกิจกรรมการผลิตประเภทการปลูกพืชสวน พืชไร่ที่ ยังคงมีการดึงน้ำจากแม่น้ำ ขึ้นมาใช้ เนื่องจากเป็นกิจกรรมการผลิตที่ต้องใช้น้ำในปริมาณมาก

สิ่งที่ปรากฏชัดเจนในการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างสถาปัตยกรรม วิถีชีวิต และแม่น้ำเพชรบุรี คือการเปลี่ยนแปลงทิศทางการเข้าถึงของสถานที่ทำการผลิต ในอดีตหลาย

1 สรุชน ต่างวิวัฒน์. การเลี้ยงแพะ. <<http://www.dld.go.th/service/goat/goatmai.html>>. เข้าถึงข้อมูล เดือนพฤษภาคม 2551.

กิจกรรมพึ่งพาแม่น้ำเพชรบุรีเพื่อเป็นทรัพยากรหลักและเป็นเส้นทางหลักในการขนถ่ายสินค้าและการสัญจร แต่เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงเส้นทางคมนาคมจากน้ำสู่ถนน ทำให้การจัดวางผังบริเวณของแต่ละกิจการมีการเปลี่ยนแปลงทางเข้าหลักจากแม่น้ำเป็นด้านถนน

ปัญหาที่สำคัญของกลุ่มแม่น้ำเพชรบุรีในปัจจุบันคือคุณภาพน้ำที่มีสารปนเปื้อนและมลพิษ ซึ่งเป็นผลมาจากการปล่อยน้ำทิ้ง น้ำเสียโดยขาดการเอาใจใส่ต่อสภาพแวดล้อมของครัวเรือน อุตสาหกรรมปลาหมึกตากแห้ง และโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่อื่นๆ รวมถึงการใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงในภาคเกษตรกรรมก็มีส่วนทำให้น้ำเสียเพิ่มมากขึ้นอีกด้วย ปัญหาคุณภาพน้ำที่มีสารปนเปื้อนมีผลกระทบโดยตรงต่อกิจการประมงชายฝั่งที่ทำให้การเพาะเลี้ยงหรือการเก็บผลผลิตมีจำนวนลดลงอย่างมาก โดยเฉพาะบริเวณพื้นที่ตำบลบ้านแหลม อำเภอบ้านแหลม

นอกจากนี้กิจกรรมการเพาะเลี้ยงหอยแมลงภู่และหอยนางรมบริเวณพื้นที่ตำบลบ้านแหลมเองก็ทำให้เกิดปัญหาคุณภาพน้ำในบริเวณพื้นที่ด้วย ประการแรกการเพาะการเลี้ยงหอยแมลงภู่ซึ่งเป็นสินค้าหลักของตำบลในบางกิจการได้มีพัฒนาการจากการใช้ไม้ไผ่ในการทำแถวหอยมาเป็นการใช้ยางรถยนต์เพื่อเป็นวัสดุในการเพาะเลี้ยงหอย การเปลี่ยนแปลงวัสดุชนิดนี้นอกจากจะทำให้เกิดมลพิษต่อสินค้าคือตัวหอยที่มีสารปนเปื้อนซึ่งอาจมีผลกระทบต่อผู้บริโภคแล้วยังสร้างมลภาวะให้กับคุณภาพน้ำบริเวณชายฝั่งทะเลอีกด้วย ประการต่อมาอาชีพใหม่สำหรับชาวบ้านในพื้นที่ตำบลบ้านแหลมนี้คือการเพาะเลี้ยงหอยนางรมซึ่งเป็นการเพิ่มผลผลิตรูปแบบของสินค้า แต่อย่างไรก็ตามด้วยโครงสร้างในการแขวนหอยและตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งเพาะเลี้ยงซึ่งอยู่ด้านนอกของชายฝั่งทะเลออกไปจากนาหอยแมลงภู่ ทำให้เกิดการแย่งชิงอาหารของหอยแมลงภู่ที่ส่วนใหญ่อยู่ภายใน อีกทั้งแท่งปูนซิเมนต์ที่ใช้เป็นพื้นที่ให้หอยนางรมไต่ยึดเกาะนั้นก็มีส่วนต่อคุณภาพน้ำชายฝั่งทะเลเช่นกัน

ภูมิปัญญาและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในพัฒนาการของสถาปัตยกรรมและกระบวนการผลิตอุตสาหกรรมเกษตรพื้นบ้าน

ภูมิปัญญา หมายถึง องค์ความรู้ของชาวบ้านที่มีรูปแบบเฉพาะและอยู่ในการปฏิบัติ (สามารถ ศรีจันทร์ 2544) และมีการสร้างสรรค์ที่สอดคล้องกับกระบวนการผลิตในขณะที่ยังก่อประโยชน์ต่อทั้งสังคมและสภาพแวดล้อมร่วมกัน ส่วนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีอยู่ในตัวตลอดจนการใช้ความรู้ ความรอบคอบและคุณธรรมประกอบวางแผน การตัดสินใจและการกระทำต่างๆ (จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา 2549) ภูมิปัญญาและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในพัฒนาการของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและกระบวนการผลิตอุตสาหกรรมเกษตรพื้นบ้าน บริเวณลุ่มน้ำเพชรบุรี ปรากฏในหลายกรณี

ศึกษาและมีรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้สามารถกล่าวได้ใน 2 ส่วน คือ สถาปัตยกรรม
โรงเรือนและอุปกรณ์ประกอบการผลิต และวิธีการดำเนินกิจการ

สถาปัตยกรรมและอุปกรณ์ประกอบการผลิต

ภูมิปัญญาและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงปรากฏในสถาปัตยกรรมอุปกรณ์ประกอบการ
ผลิตอันเนื่องมาจากระบบการผลิตอุตสาหกรรมเกษตรพื้นบ้าน สามารถกล่าวได้เป็น 3 กรณี

กรณีแรกปรากฏในอุปกรณ์และเครื่องมือเครื่องใช้แบบดั้งเดิม อุปกรณ์เหล่านี้แสดงถึง
ภูมิปัญญาในการประหยัดพลังงาน ตัวอย่างอุปกรณ์ประกอบการผลิตในกรณีนี้ ได้แก่ เตาเคี้ยว
น้ำตาลโตนดและน้ำตาลมะพร้าว โดยเฉพาะเตาเคี้ยวน้ำตาลโตนด ในบ้านนายโรย ไสวเวียง
(ภาพที่ 6) ณ ชุมชนบ้านละหานใหญ่ ตำบลตำหรุ อำเภอบ้านลาด ซึ่งเป็นเตาที่มีลักษณะดั้งเดิม
ของจังหวัดเพชรบุรี มีการใช้พลังงานอย่างคุ้มค่า เนื่องจากความร้อนที่ปล่อยออกจากเตาส่วนหนึ่ง
ถูกนำมาใช้รมกระบอกไม้ไผ่ที่ใช้ร่อนน้ำตาลเพื่อทำความสะอาด

กรณีที่สอง คือ สถาปัตยกรรมโรงเรือนในรูปแบบผสมประโยชน์ใช้สอยหลายอย่างเข้า
ด้วยกัน โดยเฉพาะโรงเรือนกะล่อมข้าว ของนางมา กำเนิดดิษฐ์ (ภาพที่ 7) ณ ชุมชนบ้านละหานใหญ่
ตำบลตำหรุ อำเภอบ้านลาด โรงเรือนนี้มีกรรมผสมประโยชน์ใช้สอยเป็นทั้งโรงเรือนในการเก็บข้าวเปลือก
การเลี้ยงวัว พื้นที่เก็บของและเก็บฟางข้าวเอาไว้ด้วยกัน นับเป็นนวัตกรรมการออกแบบก่อสร้าง
โดยชาวบ้านในการประยุกต์ใช้พื้นที่ของโรงเรือนให้มีความกระชับ และสามารถบรรจุหลาย
ประโยชน์ใช้สอยภายใต้โครงสร้างชุดเดียวกัน อีกทั้งยังสามารถใช้ได้ตลอดฤดูกาล เนื่องจากใน
ยามน้ำท่วมก็สามารถย้ายวัวที่เลี้ยงอยู่ชั้นล่างสุดไปอยู่บริเวณที่เก็บของซึ่งเป็นชั้นที่มีระดับสูงขึ้น
ในยามน้ำหลากได้

กรณีที่สาม คือ สถาปัตยกรรมเอื้อผลในเชิงเศรษฐกิจ อันได้แก่ โรงเรือนเลี้ยงแพะ
ณ ตำบลวังขุนด่าน อำเภอท่ายาง (ดูภาพที่ 5) ซึ่งเป็นโรงเรือนที่เกิดจากการออกแบบเพื่อให้
สอดคล้องกับพฤติกรรมของแพะและสภาพแวดล้อมที่เป็นที่น้ำท่วมถึง โรงเรือนนี้นอกจากภายนอก
จะให้สุนทรียภาพต่อบริบทแล้ว ภายในโรงเรือนยังถูกออกแบบให้มีพื้นเว้นร่องเพื่อการจัดการด้าน
มูลแพะภายในโรงเรือนโดยมิต้องทำความสะอาดมากนัก เนื่องจากมูลแพะสามารถตกลงสู่พื้นดิน
ชั้นล่างได้อย่างสะดวก การทำโครงสร้างพื้นเว้นร่องนี้สร้างประโยชน์ให้กับเจ้าของ ที่สามารถนำ
มูลแพะไปใช้เพื่อเป็นปุ๋ยให้กับกิจกรรมทางการเกษตรของตนเองแล้ว ยังสามารถนำไปจำหน่ายให้
เพื่อนชาวสวนในละแวกเดียวกันได้อีกด้วย

ภาพที่ 6 เตาเคี้ยวน้ำตาลโตนด ใน
บ้านนายโรย ไสวเวียง ณ ชุมชนบ้าน
ละหานใหญ่ ตำบลตำหรุ อำเภอ
บ้านลาด

- 1 ลักษณะเตา
- 2 ปล่องระบายควัน
- 3 ปล่องระบายควันใช้ทำความสะอาด
ไม้ไผ่

ภาพที่ 7 โรงเรือนกะล่อมข้าว ของ
นางมา กำเนิดศิษฐ์ ณ ชุมชนบ้าน
ละหานใหญ่ ตำบลตำหรุ อำเภอ
บ้านลาด

วิธีการดำเนินงานกิจการ

นอกจากสถาปัตยกรรมและอุปกรณ์ประกอบการผลิตแล้ว การแสดงออกถึงภูมิปัญญาและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงยังพบในแง่มุมวิธีการดำเนินงานกิจการของชาวบ้านอีกด้วย วิธีการดำเนินงานในที่นี้หมายถึง การปฏิบัติตน แนวคิด และระบบด้านการจัดการความร่วมมือของเกษตรกรในพื้นที่ศึกษา วิธีการดำเนินงานกิจการของชาวบ้านที่แสดงออกถึงภูมิปัญญาและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงพบใน 5 ลักษณะ ดังนี้

ลักษณะแรกเป็นวิธีการดำเนินงานในด้านที่เป็นส่วนบุคคลหรือเฉพาะกิจการตามแนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะการเก็บหอยแครงโดยใช้กระดานถีบหอยของชาวบ้านในอำเภอบ้านแหลม แม้ว่าจะเป็นการใช้อุปกรณ์และการปฏิบัติในรูปแบบดั้งเดิม ซึ่งการเก็บผลผลิตในแต่ละครั้งสามารถเก็บหอยแครงได้ในปริมาณไม่มากเท่ากับการใช้เรือลากในคราวเดียว แต่ชาวบ้านต่างมีความยินดีที่จะเก็บผลผลิตตามแบบดั้งเดิม ทั้งนี้เพื่อเป็นการเอื้อให้ธรรมชาติได้เกิดการฟื้นตัวและสร้างผลผลิตขึ้นใหม่ได้ทันต่อการเก็บผลผลิตในคราวต่อไป การเก็บผลผลิตในรูปแบบนี้เป็นการอยู่อย่างถ้อยถ้อยอาศัยกับธรรมชาติ อย่่างไรก็ตามในปัจจุบันชาวบ้านในอำเภอ

บ้านแหลมกำลังประสบปัญหาการลักลอบขโมยลาภหอยโดยใช้เรือลากซึ่งสร้างความเสียหายต่อพื้นที่ธรรมชาติและสร้างผลกระทบโดยตรงต่อการประกอบอาชีพของชาวบ้านเป็นอย่างมาก

ลักษณะที่สอง คือ ระบบการจัดการผลผลิตภายในชุมชนแบบดั้งเดิม โดยเฉพาะเรื่องราวความสัมพันธ์ของโรงสีชุมชนกับกลไกการจัดการด้านผลผลิตข้าวของชาวบ้านในชุมชนบ้านละหานใหญ่ ตำบลตำหรุ อำเภอบ้านลาด (วันดี พินิจวรสิน 2552) ในอดีตผลผลิตข้าวของชาวบ้านในหมู่บ้านจะถูกแยกเป็น 3 ส่วน คือ เอาไว้กินตลอดปี เอาไว้เป็นพันธุ์ข้าวปลูกในปีต่อไป และส่วนที่เหลือจึงนำไปขาย ข้าวใน 2 ส่วนแรกจะถูกเก็บไว้ในกะล่อมหรือในฉางข้าวของแต่ละครัวเรือน ข้าวที่จะเอาไว้กินจะถูกนำมาสีเป็นระยะๆตามปริมาณที่จะใช้บริโภคในแต่ละช่วง ณ โรงสีชุมชนโดยสามารถทิ้งข้าวเปลือกไว้ในตอนเช้า ช่วงเย็นจึงมารับข้าวสารที่ผ่านการสีแล้วไป ทั้งนี้โรงสีข้าวจะไม่เก็บค่าบริการที่เป็นเงินจากชาวบ้าน แต่จะเก็บเพียงรำข้าว เปลือกข้าวหรือแกลบ และข้าวท่อนที่เป็นเศษจากการสีเพื่อนำไปขายต่อไป ระบบการจัดการผลผลิตแบบถ้อยที่ถ้อยอาศัยกันระหว่างชาวบ้านในลักษณะนี้เป็นแนวคิดที่นำสู่การปฏิบัติบนจุดยืนที่แตกต่างจากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่ใช้เงินแลกเปลี่ยนและมีความรุนแรงขึ้น ณ ปัจจุบัน แม้ว่าในหลายท้องที่ชาวบ้านนิยมนำข้าวที่ผลิตได้ทั้งหมดไปขายให้กับนายทุนและสหกรณ์ก็ตาม แต่วิถีการปฏิบัติในลักษณะข้างต้นยังคงมีการปฏิบัติสืบเนื่องมาในชุมชนบ้านละหานใหญ่ และควรรหาแนวทางในการธำรงรักษาระบบที่ดีงามนี้ต่อไป

ลักษณะที่สาม คือ การประกอบกิจกรรมการผลิตที่หลากหลาย ในปัจจุบันจะพบว่าชาวบ้านหรือผู้ประกอบการอุตสาหกรรมเกษตรพื้นบ้านในพื้นที่สำรวจมักทำกิจกรรมการผลิตที่หลากหลาย โดยไม่พึ่งพาเพียงรายได้ที่มาจากกิจการอุตสาหกรรมเกษตรพื้นบ้านจากการผลิตเพียงชนิดเดียวอย่างเช่นในอดีต ได้แก่

- การทำอาชีพที่หลากหลาย โดยเฉพาะในรายได้เลี้ยงปศุสัตว์ จะมีการทำอาชีพอื่นร่วมด้วย เช่น รับจ้าง และขายสินค้าอื่นๆเพิ่มเติม เป็นต้น

- การเพิ่มเติมทางเลือกสินค้า โดยเฉพาะเกษตรกรในภาคพืชไร่-พืชสวนมักมีการทำเกษตรทางเลือก โดยปลูกพืชผลหลายชนิดและสามารถเก็บเกี่ยวได้ในเวลาที่แตกต่างกัน

- การผลิตสินค้าให้เกิดความครบวงจรมากขึ้น โดยเฉพาะกิจการทำเส้นขนมจีน เนื่องจากในอดีตมีการทำเพียงเส้นขนมจีนส่งขายตามที่ต่างๆ แต่ในปัจจุบันนอกจากจะเป็นผู้ขายส่งเช่นเดิมแล้ว ยังต้องนำขนมจีนออกขายเองด้วย รวมถึงมีการทำเครื่องประกอบขนมจีนเพิ่มเติมอีกด้วย เช่น น้ำพริก น้ำยาต่างๆ และผักเครื่องเคียง เป็นต้น

ทั้งนี้ยกเว้นการปลูกสวนตาลของกำนันถนนอม ภูเงิน ณ ตำบลถ้ำรงค์ อำเภอบ้านลาด ที่ปลูกต้นตาลเพียงอย่างเดียวตลอดทั้งพื้นที่กว่า 10 ไร่ การเลือกปลูกต้นตาลในลักษณะพืชพันธุ์เดี่ยว

ได้ผ่านการศึกษาและวิเคราะห์อย่างถ่วงถ่วงและด้วยความมุ่งหวังที่จะให้สวนตาลนั้นนอกจากจะเป็นมรดกให้ลูกหลานแล้ว ยังจะให้ เป็นแหล่งสำหรับการศึกษาด้านระบบนิเวศน์ของต้นตาลที่สำคัญของสังคมในอนาคตต่อไป ในปัจจุบันต้นตาลทั้งหมดมีอายุมากกว่า 15 ปี และเริ่มให้ผลผลิตแล้ว

ลักษณะที่สี่เป็นการรวมกลุ่มชาวบ้านในการหาหนทางให้เกิดความดำรงอยู่ของกิจการและชุมชนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และการแข่งขันทางการตลาด ในวิธีนี้ส่วนใหญ่มักปรากฏในลักษณะการจัดตั้งกลุ่มการแปรรูปผลผลิตสินค้าทางการเกษตร ซึ่งกลุ่มเหล่านี้มักถูกจัดตั้งขึ้นประมาณหลัง ปี พ.ศ.2540 เนื่องจากเกษตรกรประสบกับปัญหาผลผลิตราคาตกต่ำและไม่สามารถระบายสินค้าออกสู่ตลาดได้ กลุ่มการแปรรูปผลผลิตเหล่านี้ ได้แก่ กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรศรีชุมแสง เพื่อการผลิตไวน์ผลไม้ ที่ตำบลท่าไม้รวก อำเภอท่ายาง กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรโพธิ์ทองพัฒนาและกลุ่มสตรีสหกรณ์เครดิตยูเนียน ท่าขามสามัคคี เพื่อการผลิตมะนาวแปรรูปและข้าวเกรียบชะอม ที่ตำบลท่าคอย อำเภอท่ายาง กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรทะเลหานใหญ่สามัคคี เพื่อการทำน้ำพริกแกงรูปแบบต่างๆ ที่ตำบลตำรุ อำเภอบ้านลาด และกลุ่มอาชีพเกลือทะเลกึ่งหันทอง ในการผลิตเกลือแปรรูปเพื่อใช้เป็นผลิตภัณฑ์ประกอบกิจกรรมสปา ที่ตำบลวังแก้ว อำเภอบ้านแหลม เป็นต้น

กลุ่มการทำกิจกรรมเหล่านี้มีระบบการทำงานในรูปแบบสหกรณ์ และส่วนใหญ่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักเกษตรจังหวัดเพชรบุรี กรมส่งเสริมการเกษตร และสหกรณ์การเกษตรฯ ปัจจุบันกิจกรรมการผลิตในระบบนี้มีเพียงผลิตภัณฑ์เกลือทะเลกึ่งหันทอง ที่มีการพัฒนาจนสามารถได้รับการจดสิทธิบัตรแล้ว รวมถึงมีการจัดการด้านการตลาดที่มีคุณภาพอีกด้วย ส่วนกิจกรรมการผลิตสินค้าแปรรูปชนิดอื่นๆของกลุ่มที่ทำการศึกษานางานวิจัยนี้ยังอยู่ในช่วงทำการพัฒนาคุณภาพสินค้าให้มีคุณภาพและได้มาตรฐานมากยิ่งขึ้น และยังคงต้องการการส่งเสริมและพัฒนาด้านการออกแบบบรรจุภัณฑ์ รวมถึงการวางแผนและการจัดการด้านการตลาดที่มีประสิทธิภาพ

ลักษณะที่ห้าเป็นการผสมผสานความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกโดยเฉพาะสถาบันการศึกษาเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ จากกรณีศึกษาพบในการทำเกลือของบริษัท ช.จรัส ซี ซอลท์ จำกัด ที่นอกจากจะมีการพัฒนาคุณภาพสินค้าให้ได้มาตรฐานและสอดคล้องกับค่านิยมของตลาดอย่างต่อเนื่องแล้ว ยังได้ทำโครงการความร่วมมือทางวิชาการในงานวิจัยด้านการพัฒนาเครื่องจักรกลในการแปรรูปเกลือทะเลและเพื่อสารปนหลง เกลือแบ่ง กับภาควิชาวิศวกรรมอุตสาหกรรม คณะวิศวกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีปทุมวัน เกลือแบ่งเพื่อผลิตผงที่ได้ก็นำไปใช้เป็นสารณะประโยชน์ต่อท้องถิ่นอื่นๆ ความร่วมมือนี้ทำให้โรงงานมีโอกาสในการพัฒนาตัวเองให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

สรุป

สถาปัตยกรรมและอุปกรณ์ประกอบการผลิตเพื่ออุตสาหกรรมเกษตรพื้นบ้านบริเวณลุ่มน้ำเพชรบุรีมีความหลากหลายและมีความแตกต่างกันไปในแต่ละท้องที่ สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างเหล่านี้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องและสอดคล้องไปกับกระบวนการผลิต บางส่วนยังคงมีลักษณะดั้งเดิม และในหลายกิจการสถาปัตยกรรมและอุปกรณ์ประกอบการผลิตมีการเปลี่ยนแปลงเป็นอาคารและการใช้อุปกรณ์ที่มีความทันสมัยมากขึ้น อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงในภาพรวมของกิจการอุตสาหกรรมเกษตรพื้นบ้านแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ที่ห่างเหินจากแม่น้ำเพชรบุรี

ภูมิปัญญาและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในพัฒนาการของสถาปัตยกรรมและอุปกรณ์เพื่ออุตสาหกรรมเกษตรพื้นบ้านบริเวณลุ่มน้ำเพชรบุรี ถูกแสดงออกทั้งในลักษณะของสถาปัตยกรรมและอุปกรณ์ที่ใช้และวิธีการดำเนินกิจการ ในสถาปัตยกรรมและอุปกรณ์ที่ใช้ แสดงออกด้วยลักษณะของการประหยัดพลังงาน การผสมประโยชน์ใช้สอยที่หลากหลายอันทำให้เกิดสุนทรียภาพของท้องที่ และโครงสร้างอาคารที่ให้ผลประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ คุณสมบัติต่างๆเหล่านี้นอกจากจะเป็นลักษณะเฉพาะที่โดดเด่นแล้ว ยังทำให้เกิดคุณค่าทางด้านสุนทรียภาพต่อสภาพแวดล้อมอีกด้วย ส่วนในแง่วิธีการดำเนินกิจการสื่อถึงแนวคิดของเจ้าของกิจการที่มีความถ้อยทีถ้อยอาศัยกันทั้งสังคมและสภาพแวดล้อม ซึ่งพบมากในกิจกรรมการผลิตในรูปแบบดั้งเดิม แม้ว่าในบางกิจกรรมการผลิตมีแนวโน้มว่าได้สูญหายไป แต่ในหลายกิจการแสดงให้เห็นการต่อสู้กับกลไกระบบทุนนิยมและการคิดค้นวิธีการเพื่อพัฒนาระบบการผลิตสินค้าให้เกิดความหลากหลายทำให้สามารถยืดอายุเวลาและคุณภาพของผลผลิตให้ได้มาตรฐาน กิจกรรมการผลิตในรูปแบบนี้แสดงให้เห็นการรวมพลังและความร่วมมือของสมาชิกในชุมชน และยังต้องเชื่อมโยงกับองค์กรภายนอกอื่นๆ เพื่อให้กิจการสามารถดำเนินต่อไปได้อย่างมั่นคงท่ามกลางการแข่งขันทางการค้าที่มีสูงมากในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามสถาปัตยกรรม อุปกรณ์ และระบบการผลิตของอุตสาหกรรมเกษตรพื้นบ้าน บริเวณลุ่มน้ำเพชรบุรี สื่อให้เห็นองค์ความรู้และความสำคัญในหลายๆด้าน ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่รัฐ จังหวัด และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรสนับสนุนการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาต่างๆให้อำรงอยู่เพื่อการสร้างผลผลิตและเพิ่มพูนคุณภาพสินค้าให้เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดเพชรบุรีและสังคมไทยสืบไป

เอกสารอ้างอิง

จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา. ถอดรหัส ซีอีโอ ยุคเศรษฐกิจพอเพียง. *เศรษฐกิจพอเพียง*. กรุงเทพฯ: Positioning@Books. 2549.

นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว. *เรื่องเล่าเมืองเพชร*. กรุงเทพฯ: บริษัท วี. พรินท์ (๑๙๙๑). 2550.

สามารถ ศรีจ่างงค์. การเล่าภูมิปัญญา. *จดหมายข่าวประวัติศาสตร์ท้องถิ่น*. ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-กันยายน 2544. หน้า 3-5.

สรุชน ต่างวิวัฒน์. การเลี้ยงแพะ. <<http://www.dld.go.th/service/goat/goatmai.html>>. เข้าถึงข้อมูล เดือนพฤษภาคม 2551.

ลิขิต อีร์เวคิน. *สังคมและการเปลี่ยนแปลง*. กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2529.

วันดี พิณจรัสสิน. กะล่อมข้าว-ฉางข้าว-โรงสีชุมชน: กลไกแห่งความพอเพียง, ในการประชุมวิชาการ นานาชาติ เก่า-ใหม่ : ศึกษา ทบทวน วิพากษ์ ปราบกฏการณ์สถาปัตยกรรมในเอเชีย, ศูนย์ประชุมสหประชาชาติ, กรุงเทพฯ, 20-21 สิงหาคม 2552.

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณทุกท่านที่ได้มีช่วยสนับสนุนงานวิจัยนี้ โดยเฉพาะสถาบันวิจัยแห่งชาติ ขอขอบพระคุณ ศ.อรศิริ ปาณินท์ ที่เป็นผู้ริเริ่มให้เกิดการศึกษานี้ ขอขอบคุณชาวบ้านจังหวัดเพชรบุรีทุกท่านที่ให้ความช่วยเหลือและอนุเคราะห์ข้อมูลที่มีส่วนสำคัญอย่างมากต่อการศึกษาในครั้งนี้ โดยเฉพาะคุณ(ป้า)จินดา แจ่มจันทร์ และคุณ(ป้า)ปราณี ตังนาพัน ที่คอยให้ความช่วยเหลือและคำแนะนำต่างๆ และขอขอบคุณผู้ช่วยวิจัยอีกหลายๆ ท่าน

